

HOMEOPATIJA, JOS TAIKYMAS VETERINARIJOJE. LITERATŪROS APŽVALGOS ANALIZĖ

Irena Klimienė, Vytautas Špakauskas

Lietuvos veterinarijos akademijos Veterinarijos institutas, Instituto g. 2, LT-56115 Kaišiadorys;
tel. (8-346) 60 692; faks. (8-346) 60 697; el. paštas: klimienei@yahoo.com

Santrauka. Literatūros apžvalgoje apibendrinta informacija apie veterinarinę homeopatiją, veterinarinių homeopatinių preparatų taikymą gyvūnams, sergantiems įvairiomis ligomis, ir šių ligų profilaktikai. Homeopatija (gydymas mažomis natūralių gydomųjų medžiagų dozėmis) veterinarijoje pradėta taikyti prieš 200 metų, o jos nauja kryptis homotoksikologija – prieš 20 metų. Šio gydymo metodo pagrindinis principas – panašus gydo panašų.

Homeopatiniais preparatais galima pakeisti gydymą hormonais, antibiotikais, todėl homeopatinė terapija tinka produkcijos gyvuliams, nes nėra išlaukos. Tyrimais įrodyta, kad homeopatiniai vaistai didina imuninės sistemos aktyvumą, nes preparatų sudėtyje esančios augalų veikliosios medžiagos veikia virusus, todėl tinka simptominiams ūmiems infekciniams arklų, galvijų, smulkių gyvūnų susirgimams gydyti. Duomenys rodo, kad šie preparatai tinka sportinių žirgų ir naminių gyvūnėlių stresui, neurotiniais reiškiniais gydyti, teigiamai veikia gyvūnų vegetacinę nervų sistemą, normina širdies skaidulų elektrinį aktyvumą. Homeopatiniai preparatais gydomos traumos, taip pat atraminio–judėjimo aparato, degeneracinės, ūminės ir lėtinės ligos. Tyrėjai įrodė, kad antihomotoksiniai preparatai yra efektyvūs gydant stambių, smulkių bei produkcijos gyvūnų medžiagų apykaitos, reprodukcijos ir kitas ligas. Tyrėjų darbuose akcentuojama, kad tai ekologinis gydymo metodas.

Raktažodžiai: homeopatija, veterinarinė homotoksikologija, natūralus gydymo metodas.

HOMEOPATHY, ITS APPLICATION IN VETERINARY. REVIEW

Summary. In this review the information about veterinary homeopathy, the usage of veterinary homeopathic preparations for prophylaxis and treatment of animals is summarized. Homeopathy (treatment with low doses of natural substances) started to be applied in veterinary 200 years ago, while it's new direction homotoxicology 20 years ago.

Reports have described that treatment of animals with homeopathic preparations is ecological and can substitute treatment with hormones and antibiotics. The homeopathic therapy fits to productive animals, because there is no waiting period. It is proved by researches that homeopathic medicine increases activity of immune system, the active substances from herbs affect viruses and therefore fits to cure acute forms of animal infections. The literature data shows that homeopathic medicines suits to treat stress and nervous system disorders in horses and pet animals as well as to normalize heart fibre's electrical activity. Homeopathic medicine is used to cure different trauma's, degenerative, acute and chronic diseases. It is proved, that antihomotoxic medicine is effective in small and big animal practise and for treatment of metabolic disorders in productive animals.

Keywords: veterinary homeopathy, veterinary homotoxicology, review.

Įvadas. Homeopatija – gydymo būdas, kai vartojamos labai mažos dozės vaistinių medžiagų, kurių daug didesnės dozės sveikame organizme sukelia reiškinius panašius į gydomos ligos simptomus. Šis gydymo būdas aktyvina organizmo apsaugines reakcijas, stiprina imuninę sistemą. Tai reguliuojanti terapija, skirta imuninės sistemos stimuliavimui ir metabolizmo reguliavimui (Striezel A., 2001). Susidomėjimas homeopatija, kaip natūralaus gydymo metodu be šalutinio poveikio, didėja kiekvienais metais visame pasaulyje. Žmogus pasirinkęs šį gydymosi būdą, jį naudos ir savo sunegalavusiam augintiniui. Šiuo metu Lietuvoje homeopatija populiarėja, nors gydytojų ir gyventojų tarpe homeopatija vis dar mažai žinoma. Pagrindinė priežastis ta, kad Tarybų Sąjungoje homeopatija buvo įstatymais neįteisinta, kaip marksistinei materializmo teorijai prieštaraujantis gydymo būdas. Seniausios homeopatijos tradicijos yra Vokietijoje ir Prancūzijoje, kiek rečiau šį gydymo būdą naudoja Skandinavijos kraštų gyventojai. Tačiau yra paskelbti duomenys, kad Norvegijos fermose šalia tradicinio gydymo naudoja homeopatiją 37 %, fitoterapiją 17 %, akupunktūrą 4 % veterinarų (Hektoen, 2001; Henriksen, Grova, 2001).

Istorija. Prieš 200 metų Samuel'is Hahnemann'as

(1755 – 1843) išrado naują vaistų gaminimo būdą ir visą savo gyvenimą jis paskyrė tobulinti naujam gydymo metodui – homeopatijai. S.Hahnemann'as gydydamas ligonius, pradėjo eksperimentuoti, skirdamas įvairias vaistines priemones įvairiais kiekiais. Jis įsitikino, kad vaistai gali ne tik išgydyti, bet priklausomai nuo dozės, iššaukti ligos simptomus. Tai davė pretekstą S.Hahnemann'ui sukurti savitą gydymo būdą – homeopatiją (pavadinimas kilęs iš graikiškų žodžių *homios* – panašus, *pathos* – liga). Homeopatijos pagrindinis dėsnis – panašus gydo panašų (*Similia similibus curentur*). T.y. veikti organizmą taip, kaip liga – panašus gydo panašų. Kitą gydymo būdą, kuris išsivystė iki šiuolaikinės medicinos, S.Hahnemann'as pavadino alopacija (pavadinimas kilęs iš graikiškų žodžių *allos* – kitas, *pathos* – liga). Alopacijos principas – vaisto priešpastatymas ligai, kur priešingas gydomas priešingu (*Contraaria contraris curentur*). Vaistai veikia ligą, pašalindami ligos reiškinius, simptomus (Hamalcik, 1992).

S.Hahnemann'as gydė gyvulius homeopatiniais vaistais, tačiau nebuvo linkęs preparatus išbandyti su gyvūnais, nes jie nekalba ir negalima sužinoti vaisto veikimo sukeltus subjektyvius pokyčius. Plačiau

S.Hahnemann'o mokymas išplito ne tik medikų, bet Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Indijoje veterinarijos gydytojų, ypač armijos veterinarų tarpe. Taip pat homeopatijos metodu buvo pagaminta vakcina, kuria išgydė galvijus ir avis sergančius juodlige (Striezel, 2001).

Homeopatinio metodo evoliucionieriumi laikomas dr. Hans-Heinrich Reckeweg'as (1905-1985), išvystęs ir praktiniais bandymais pagrindęs susirgimų ir gydymo integralinę teoriją ir pavadinęs ją homotoksikologija (pavadinimas kilęs iš graikiškų žodžių *homo* - prieš, *toksikologija* - nuodų mokslas) (Ammerschlager u.a., 1992).

Homotoksikologija ir antihomotoksinė terapija. Pagal H.H. Reckeweg'ą liga yra biologinių apsauginių priemonių prieš vidinius ir išorinius homotoksinus išraiška. Homotoksinais vadina visas organizmui kenksmingas medžiagas, kurios patenka iš išorės arba susidaro organizme vykstant fiziologinėms ar patologinėms reakcijoms. Homotoksinai – materialūs (cheminiai, biocheminiai) ir nematerialūs (fizikiniai, psichiniai) veiksniai, galintys sutrikdyti sveikatą. Šių patologinių veiksmų atsiradimas sutrikdo reguliavimo procesus organizme, vyksta reakcijos, pagal morfologinius pokyčius ir laiką nuosekliai pereinančios šešias fazes:

1 lentelė. Chronologinės reguliavimo fazės homotoksikologijoje

Humoralinės fazės	Ekskrecijos fazė Uždegimo fazė
Matrikso fazės	Deponavimo fazė Biologinis pjūvis Impregnavimo fazė
Ląstelinės fazės	Degeneravimo fazė Dediferenciacijos fazė

Pirmose trijose fazėse (humoralinės fazės), ląstelės dar nepažeidžiamos. Po jų seka skiriamoji juosta arba biologinis pjūvis yra tarp deponavimo ir impregnavimo fazių. Jis žymi organizmo reguliavimo galimybių ribą. Deponavimo fazėje dar įmanomas paprastas homotoksinų šalinimas, tai impregnavimo fazėje progresuoja struktūrų ir funkcijų sutrikimai (Haine, 2002; Tiefenthaler, 2003; Reckeweg, 1999). Organizmas pasveiksta, kai atskiros fazės regresuoja iki ekskrecijos fazės, t. y. homotoksinai išskiriami iš organizmo fiziologiniu būdu ar suaktyvėjusia patologine reakcija. Organizme likę homotoksinai gali sudaryti nuosėdas. Šiose stadijose (deponavimo, impregnavimo) homotoksinai dar nepažeidžia organų ir ląstelių, jie nuklenksminami, nusodinami arba pašalinami. Tačiau ypač stipriai veikiant homotoksinams, pažeidžiamos intraląstelinės struktūros vystosi degeneravimo fazė ir po jos dediferenciacijos fazė, kuomet įvyksta ląstelių žūtis (Reckeweg, 1999; Haine, 2002; Späth u.a. 2002).

Veterinarinės homotoksikologijos kūrėjai Reinhart, Löw, 2001, aiškina, kad antihomotoksinė terapija nukreipta į organizmo apsaugos sistemų reguliavimą, homotoksinų neutralizavimą ir pašalinimą, be to preparatais galima sužadinti paraminę imunologinę reakciją, stimuliuoti imunokompetentines ląsteles, granulocitus ir fibroblastus sintetinti į fibrogeninius ir fibrolizinius citokinus, padidinti citokinių TGF-β, NF-kB kiekį (Chaine, 2003). Tai patvirtino Vorobjov ir kt., 2003, Konforti et al., 2003, Chaine, Schmolz, 2003 tyrimai, kuriuose padidėjo inhibuojančio citokino TGF-β biosintezė po inkubacijos su biologinių preparatų komponentais.

Ammerschlager ir kt., 2002 aiškindami homeopatinį vaistų veikimą, teigia, kad patogeniniai faktoriai stipriai dirgina nervinius centrus, juos slopina, nutraukia apsauginius mechanizmus, kai tuo tarpu homeopatiniai vaistai, veikia į organų nervinius receptorius, per kuriuos impulsas perduodamas centrinei nervų sistemai. Tokiu būdu organizmas gauna signalą

apie ligos ar negalavimo priežastį, atpažįstama vieta, kurioje vystosi negatyvus procesas. CNS plintantys impulsai veikimo potencialo pavidalu dirgina imuninę sistemą, ko pasekoje organizmas priešinasi priežasčiai, sukėlusiai viso organizmo, atskirų organų ar jo sistemų veiklos sutrikimus. Homeopatiniai vaistai kaip silpni dirgikliai praeina pro centrą, nesukelia slopinimo, dėl ko apsauginių mechanizmų darbas tęsiasi, jaudinimo signalai išnyksta.

Skirtumai tarp homeopatinės ir klasikinės veterinarijos. Homeopatijoje liga suprantama kaip organizmo vidinės hormonijos pažeidimas. Pastebimi morfologiniai pakitimai audiniuose yra tik ligos pasekmė, o ne pati liga. Todėl simptomatologija homeopatijoje labai tampa siejasi su gydymu. Parenkant homeopatinį vaistą, atsižvelgiama į simptomų visumą, ligos priežastis, gyvulio konstituciją, charakterį, amžių, lytį. Klasikinė veterinarija didžiausią dėmesį skiria ligai, kuri nagrinėjama kaip savarankiškas reiškinys. Medikamentai skiriami slopinti tam tikras organizmo reakcijas (analgetikai, priešuždegiminiai vaistai), patologinius simptomus (antibiotikų vartojimas įvairių infekcijų atvejais) arba kompensuoja prarastas organizmo funkcijas (kalcio druskų preparatai parėzės po apsiveršiavimo metu). Homeopatai tvirtina, kad užslopinus tam tikrus simptomus, dažnai nepašalinama ligos priežastis ir po kurio laiko išryškėja pažeidimai kitoje dažniausiai gyvybiškai svarbesnėje sistemoje. Be to homeopatijoje naudojamos tik natūralios medžiagos, kurios lengvai toleruojamos ir nesukelia šalutinio poveikio, todėl tai labai svarbu veterinarijoje, nes preparatai neturi išlaukos laiko (Herzberger u.a. 1996; Reinhart, Löw, 2001; Reinhart, 2003).

Vaistinės žaliavos, formos ir veikimo mechanizmas. Visos homeopatinės priemonės yra gaminamos iš natūralių augalinės, mineralinės ir organinės kilmės žaliavų. Tai gali būti etanolinės ištraukos iš šviežių ar džiovintų augalų, jo organų, augalo išskyrų ar kitų augalo dalių. Taip pat gyvulinės kilmės

etanolinės ištraukos gaminamos iš sveikų gyvūnų, gyvūnų dalių, jų organų arba išskyrų. Pagamintos ištraukos vadinama urtinktura. Ruošiniai, pagaminti steriliai, paimti iš sergančių organizmų, produktų, išskyrų, žuvusių mikroorganizmų, žmogaus bei gyvūnų patologiškai pakitusių organų, kraujo, kraujo serumo, vakcinų ir kt. vadinama nozodu. Homeopatinė vaistinė medžiaga turi tenkinti veikiančios Homeopatijos Farmakopėjos reikalavimus.

Homeopatinė vaistų veikimas priklauso, nuo specialios gamybos technologijos, kurios pagrindą sudaro pagal specialias taisykles atliekamas potencijavimas ir dinamizacija. Tvirtinama, kad kuo daugiau vaistas yra potencijuojamas, tuo didesnis efektas yra gaunamas, ir tuo lengviau toleruojamas (Hamalcik, 1992; Hainė, 2002). Gaminant homeopatinį preparatą, veikliosios medžiagos skiedžiami šimtus, tūkstančius kartų, kol pasiekiamas aukščiausias praskiedimo laipsnis. Veiklioji medžiaga kiekvienoje pakopoje maišoma su medžiaga – nešėja arba užpildu (vanduo, etanolis, laktozė) santykiu $1+9=10$ (dešimtainis praskiedimas žymimas D raide), arba $1+99=100$ (šimtainis praskiedimas, žymimas C raide).

Gaminant homeopatinius preparatus, juos būtina judinti (plačiu rankos mostu iš viršaus į apačią 10 kartų). Tai homeopatijos principas – dinamizacija (išlaisvinta mechaninė energija transformuojama į vaisto energiją biorezonanso principu). Tuo paremta pirmoji homeopatinė vaistų veikimo hipotezė. Vandens atminties hipotezė aiškina, kad potencijavimo metu susidaro vandens molekulių junginiai (klasteriai), išlaikantys pradinės medžiagos elektromagnetinį dažnį. Aukštesnių potencijų (24D arba 12C) preparatuose, nors ir nebėlikę medžiagos molekulių, šis EM signalas yra labai sustiprinamas. Aiškinant molekuliniam lygį, veiksmas vyksta taip: medžiagos skiedimo ir judinimo metu, tirpiklio molekulės išsirikuoja tirpinamosios medžiagos lauke tam tikra tvarka, - „klasterine“ – tvarka, jos tartum įsitema individualią šios medžiagos informaciją. Net ir labai praskiedus, t.y., kai pradinės medžiagos molekulių beveik nelieta, „klasteriai“ išsaugo savo struktūrą ir informuoja apie pradinę medžiagą (Ammerschlagel ir kt., 2003). Antroji hipotezė – medžiagos molekulių elektromagnetinio spinduliavimo teorija. Pagal ją, gyvuose organizmuose biocheminių reakcijų greitis priklauso nuo medžiagos molekulių elektromagnetinio spinduliavimo. Įrodyta, kad kiekviena medžiaga turi tik jai būdingą EM spinduliavimo dažnį diapazone iki 20 kHz. Pasirodo, kad molekulės gali sąveikauti ir „per atstumą“, nebūtinai susidurdamos viena su kita. Davenas E., Benveniste J. su bendradarbiais 1988 m. atliko tyrimą: *in vitro* sukėlė bazofilų degranuliaciją aukštų praskiedimų anti-IgE antikūniais bei įrodė, kad aukštų praskiedimų histaminas (120D) patikimai ją inhibuoja. Autoriai vėlesniuose tyrimuose įrodė aukštų praskiedimų heparino poveikį kraujo plazmos koaguliacijai *in vitro*. 1992 m.

J. Benveniste atliko tyrimą su izoliuota jūros kiaulytės širdimi ir įrodė, kad įrašytas tam tikros medžiagos molekulių dažnis, o po to praleistas per stiprintuvą izoliuotą širdį veikė vienodai patikimai kaip ir pati pradinė medžiaga.

Homeopatijoje naudojami suderintų potencijų mišiniai (akordai). Darbuose apie *Echinacea angustifolia* bei fosforo potencijų protekcinį poveikį ląstelėms, nustatyta, kad akordai efektyvesni negu tų pačių homeopreparatų monopotencijos bei nesukelia pirminio homeopatinio paūmėjimo. Atliktais Lietuvoje Bagdonavičiaus 2002, tyrimais, paaiškėjo, kad homakordas, sudarytas iš trijų ar keturių potencijų, yra efektyvesnis negu dviejų potencijų mišinys. Esant ląstelių destrukcijai, degeneracijai vienu metu tikslinga skirti ir žemas, ir aukštesnes organopreparatų potencijas (Voll, 1981; Wagner, 1985; Rossman 1989; Schimmel et al., 1992; Frase, 1998).

Gydymo metodika. Homeopatinė medikamentų vartojimo metu būtina, kad tuo pačiu metu nebūtų vartojami kiti vaistai. Tarpas tarp vartojamų homeopatinio vaisto, klasikinio medikamento ar kito homeopatinio preparato būtų bent pusė valandos. Taip pat pusė valandos prieš homeopatinio medikamento vartojimą ir dar pusė valandos panaudojus šį vaistą negalima šerti ir girdyti gyvulių. Negalima šiuos medikamentus laikyti vienoje vietoje su kvapiomis medžiagomis, arti elektromagnetinių bangų šaltinių, buitinių prietaisų ir kitų elektros prietaisų. Veterinarijoje tinka medicininiai homeopatiniai preparatai (injekciniai tirpalai, tabletės, lašai *per os*). Injekciniai tirpalai švirkščiami į veną, po oda, į odą, į raumenis (Ammerschlagel kt., 2003). Žemos vaistų potencijos – aktyvina procesą, didelės – slopina uždegimus, sumažina paūmėjimus. Po oda švirkščiami vaistus, kai yra ūmus ir poūmis procesas, kuomet reikia greito efekto, bet tai pasiekama tik esant reikiamam imuniteto reaktyvumui. Ūmių ir poūmių procesų metu, švirkšiant preparatus į raumenis, veikia ilgiau ir stipriau. Rekomenduojama taip naudoti vaistus sumažėjus organizmo reaktyvumui, esant deponavimo ląstelinei stadijai. Į veną švirkšti siūloma esant išvardintoms indikacijoms bei esant sunkiai būklei, komai. Į odą – poūmių ir lėtinių procesų metu, tuomet vaistas veikia lėtai ir palaipsniui (Herzberger u.a., 1996). Į sąnarius aplikuojama lėtiniais atvejais, bet Reinhart, 2003 nurodo, kad šis metodas nevisada pasiteisina. Jei neįmanomos injekcijos bei palaikant intensyvų gydymą, duodama *per os*, *per rectum*, intravaginaliai (tirpalai gerai rezorbuojasi pro gleivinę), o taip pat naudojama pakopinė autohemoterapija. Ūmių susirgimų metu homeopatinius vaistus reikia vartoti kas 10 – 15 minučių, bet trumpą laiką, o po to kas 48-72 val. Esant ilgam gydymui 1 kartą kas 2-3 savaitės. Sergant gyvūnui lėtinėmis ligomis vaistas skiriamas 1 arba 2 kartus per dieną, gydoma apie 3 mėn, o degeneracinius susirgimus neribotą laiką.

2 lentelė. Homeopatinė vaistų dozės skirtingiems gyvuliams pagal Hamalcik, 1992 ir Schütte, 2002

Gyvulių rūšis	Tirpalai (lašais)	Tabletės (vnt)	Žirneliai (vnt)	Injekciniai tirpalai (ml)
Šunys/katės	5-10	½-1	5-10	1-2
Kiaulės/ožkos/avys	10-15	1-3	10-15	Iki 5
Galvijai/arkliai	15-25	3	15	Iki 10

Naudojant homeopatinčius vaistus, pradinėje vaisto naudojimo stadijoje gali liga paūmėti. Tai būdinga homeopatijai ir tai rodo, kad diagnozė teisinga ir kad organizmas reaguoja į pasirinkto vaisto naudojimą. Ženkliai paūmėjus ligai, būtina mažinti naudojamo vaisto dozę arba reikia to pačio medikamento, iššaukusio stiprią reakciją, panaudoti 1/10 naudotos dozės ir paūmėjimo simptomai išnyksta (Dorenkamp, 1992).

Homeopatiniai vaistai veterinarijoje vis dėl to netinka naudoti esant šokui, ileusui, žarnų ar skrandžio dislokacijai, lūžiams, žaizdoms, dehidracijai, hipokalcemijai, hipomagnemijai (Striezel, 2001).

Tyrimų kryptys. Pritaikant antihomotoksinę terapiją veterinarijoje tyrimai atliekami jau trečias dešimtmetis. Įprastais tyrimo metodais homeopatinio vaisto veikimo mechanizmas nepagrindžiamas, o vertinama klinikinių požymių pasikeitimas bei imuninės sistemos stiprinimas. Homeopatai tyrė arklių ir galvijų kvėpavimo takų ligų etiologiją ir gydymo priemonių

efektyvumą. Surasta paralelė tarp arklių kvėpavimo ligų ir žmonių gripo etiologijos. Įvardijami *Equinen Herpes-Virus 1* ir *Rhinopneumonitis – Virus*, kurie yra kaip bazė egzistuoti kitiems virusiniams, o vėliau ir bakteriniams patogenams. Tyrėjų darbuose, atliktuose skirtingu laiku ir skirtingomis sąlygomis, daroma vieninga išvada, kad klaidinga yra stabdyti slogą, nes taip užkertamas kelias sukėlėjo pašalinimui ir pabrėžiama, kad labai svarbu stimuliuoti apsaugines organizmo reakcijas. Jie atkreipia dėmesį į tai, kad gydymas antibiotikais, sukelia pakitimų mitochondrijose, todėl siūlo pažeidimų atstatymui preparatus *Echinacea comp.*, *Mucosa comp.*, *Coenzym comp.* švirkšti į raumenis, o *Gripp-hell* kartu su *Engystol* santykiu 5:10 ml švirkšti į veną (Späth, 1986; Küpper, 1994; May, 1994; Wiendieck, 1995). Low, 1999, apibendrinamas tyrėjų darbus pasiūlė kvėpavimo takų ligų gydymo schemas (3 lentelė), rekomenduoja preparatus maišyti viename švirkšte ir švirkšti gyvuliams 2x savaitėje.

3 lentelė. Arklių lėtinių kvėpavimo takų ligų gydymas homeopatiniais preparatais pagal Low, 1999 m.

Virusinės etiologijos	Bakterinės etiologijos
Coenzyme comp.	Coenzyme comp.
Mucosa comp.	Mucosa comp
Ubichinon comp.	Echinacea comp.
Engystol	

Späth H. 1985 rekomendavo šunų ir arklių kvėpavimo takų susirgimus gydyti preparatu *Belladonna-homaccord ad us. vet.* Arkliams pasveiko po septynių gydymo dienų, šunys po keturių, o pagerėjimas nustatytas po paros. Išbandytas šis preparatas arklių dieglių gydymui (simptomai išnyksta per valandą) bei paralitinei mioglobulinurijai – gydymas trunka parą, o pagerėja būklė po 3 valandų nuo gydymo pradžios. Preparatas didina kraujo pritekėjimą, karštį, prakaitavimą, todėl tyrėjas rekomenduoja jį esant bendriems ir lokalizuotiems uždegimams.

Scharfas, 1991 metais 4 mėn. amžiaus veršeliams, sergantiems virusiniu bronchitu, po oda švirkštė 5 ml preparato *Engystol*. Diagnozavus bronchopneumoniją sunkiai sergančiam gyvuliui, papildomai oraliai 2 kartus per dieną buvo duodama preparatų *Bryona* ir *Sulfur jodatum*. Nurodoma, kad iš 9 gydytų veršelių po 3 dienų reikėjo pakartoti tik vienam *Engystol* sušvirkštimą. Šie rezultatai patvirtina *Engystol* imunostimuliuojantį veikimą, kurį tyrė ir įrodė 1985 m. H.Wagner. Pastarojo tyrėjo darbe įrodyta, kad *Engystol* stiprina imunitetą, veikia virusus, didina limfocitų aktyvumą. Pautzke, 2002; Gratz, 2003; Beck u.a., 1999 atlikę analogiškus tyrimus, nurodo, kad nuo bakterinių susirgimų labiau efektyvi *Echinacea comp.*, nes ji stimuliuoja fagocitozę. Šį preparatą tyrėjai rekomenduojama jaunų šunų sinusitui, rinitui, kuriuos sukelia virusai ir komplikuoja antrinė bakterinė mikroflora bei kačių slogai, rinitui ir kartu išsivysčiusiam viršutinių kvėpavimo takų uždegimui sukeltam *Herpes ir Calcivirusų* bei komplikuotam bakterijų, o taip pat kačių alerginei slogai dėl imunosupresijos. Taip pat naudojama triušiams, jūros kiaulytėms, papūgoms, vėžliams gydyti, apipurškiant snukutį arba sušvirkščiant 0,1 ml preparato po oda ar į krūtinėlės raumenis. Tačiau autoriai nurodo, kad tai

efektyvu subakutiniais atvejais, gerai gydo vazomotorinį ir lėtinį rinitą, bet esant pūliniam procesui šio gydymo nepakanka.

Gyvūnų ligų etiologijoje svarbūs psicho-neurotiniai ir psicho-vegetaciniai bei aplinkos dirgikliai, o taipogi stresas, kuriuos homeopatiniai preparatai mažina. Panaudojus *Engystol*, arklių kraujyje nustatyta mažesni noradrenalino ir adrenalino kiekiai nei kontrolinės grupės, kuriose arkliams patyrė stresą, bet negavo šio preparato. Stebint arklius ilgesnį laiką, buvo konstatuota, kad preparatą gavusių arklių pajėgumas turnyruose buvo geresnis nei negavusių preparato. Ženkliai sumažėja streso simptomai ir staigių širdies veiklos sutrikimų nujunkytams kumeliukams panaudojus po oda preparato *Ignatia* – injeel. Preparatas *Phosphorus-homaccord* ramino ir sumažino nervingumą ne tik kumeliukams, kumelėms, bet ir jauniems žirgams, t.y. sumažina baimės, agresijos, pykčio, įtampos būsenas prieš varžybas, o taip pat didina sportinių gyvūnų ištvermę ir atsparumą nuovargiui. Taip pat nurodoma, kad pervežimo stresą mažina preparatas *Belladonna-homaccord* (Späth, 1985, 1993; Küpper, 1994; Beck, 1999).

Homeopatiniai vaistai naudojami tendovaginitų, bursitų, artritų ir sąnarių patempimams, įvairių audinių ir organų uždegiminiams procesams gydyti. Sergant sąnarių patempimu, preparato *Traumeel* švirkščinama į akupunktūrinius taškus ar veną, į raumenis, jo tepalas naudojamas vietiskai. Tinka preparatai *Zeel*, *Discus comp.* kartu su akupunktūra. Taip gydant išnyksta uždegimas ir kiti medžiagų apykaitos sutrikimai. Preparatus *Zeel* ir *Traumeel* kartu su 10 ml gyvulio kraujo (autohemoterapija) švirkščiant į akupunktūrinius taškus bei naudojant taškų stimuliaciją lazerio prietaisu gydoma arklių peties srities paralyžius (Wiendlich, 1995; May, 1999). 36 sportiniai žirgai, sergantys sąnarių ligomis,

gydyti preparatu Zeel ir stebėti 2 metus. Per stebėjimo laikotarpį recidyvų nebuvo. Gydomo rezultatai: iš 36 gydytų sąnarių pasveiko 30 greit, o 24 sąnarių gydymo efektas labai geras arba geras (Boyeux, 1984). Šiais preparatais gydoma diagnozavus šunims *discus prolapsus* bei *spondylosis*, esant reumatiniams kaklo, sprando uždegimams (Reinhard, 1998). Kaip homeopatiniais preparatais apsaugoma kremzlė *in vitro* tyrė Orlandini su bendradarbiais 2003 m. Tyrėjai aiškino Zeel poveikį sąnarių kremzlei, patalpintai į hidrolizinę ir proteolizinę terpę. Tyrime naudojo šviežią karvės sąnario kremzlę. Pritaikius interferencinės kontrastofazinės

poliarizuojančios mikroskopijos ir rentgeno spindulių difrakcijos metodus, buvo įrodyta, kad šešių dienų inkubacija hidrolizinėje ir proteolizinėje terpėje pridėjus *zeel* preparato turi ryškų sąnario kremzlės chondroprotektinį poveikį.

Eilė darbų paskelbta apie homeopatinį preparatų įtaką daugelio gyvulių rūšių bendrai organizmo fiziologinei būklei po atsivedimo bei reprodukcinei sistemai. Enberg ir Vorwig, 1995 naudojo po apsiveršavimo skirtingus preparatus sudarę apsiveršavusių karvių grupes (4 lentelė).

4 lentelė. Enberg ir Vorwig pritaikyta profilaktinė schema karvėms po apsiveršavimo

Dienos po apsiveršavimo	1 grupė (po oda 10 ml)	2 grupė (po oda 10 ml)	3 grupė (po oda 10 ml)
1 diena	Traumeel	Lachesis comp.	NaCl tirpalo
7 diena	Lachesis comp.	Lachesis comp.	NaCl tirpalo
14 diena	Carduus comp.	Lachesis comp.	NaCl tirpalo

Apibendrinę tyrimo rezultatus, teigia, kad pirmosios grupės karvėms anksčiau nustatė pirmąją ovuliaciją, mažiau buvo neruojančių karvių, du kartus mažiau buvo geltonkūnio persistencijos atvejų. Tokius pat rezultatus gavo panaudoję šią schemą ir Enbergs, 1995, Pöhlmann, 2002 aukšto produktyvumo karvėms bei sunkiai apsiveršavusioms pirmaveršėms. Apie šių preparatų panaudojimą visai kitu tikslu – arklių vasaros egzemos, sukeltos vabzdžių gydyti aprašo Steidle, Enbergs, 2003. Jų tyrimas truko visą šiltąjį metų laikotarpį. Gydytas stimuliuojo imuninę sistemą, stabilizavo bazofilų ląstelių membranas. Tai leido sumažinti jaustrumą *culicoides*-alergenui. Toks daugiaplanis preparatų panaudojimas, apsprendžiamas preparatų sudėties, nes Lachesis comp. sudėtinės dalys turi savybę gydyti pūlingus procesus, pogimdyminius susirgimus, sutrikusią pieno sekreciją,

patelių lytinių organų sutrikimus, stiprina imunitetą. Traumeel ad us.vet. - vienas iš labiausiai vartojamų preparatų homeopatijoje, nes jo sudėtyje esančios medžiagos gydo traumuotus audinius, žaizdas, abscesus, tonizuoja kraujagysles, mažina veninę stažę, mažina skausmingus ištinimus, reguliuoja hipofizės ir kiaušidžių veiklą, skatina pūlingų sekretų išskyrimą, mažina toksines medžiagas kraujyje, suaktyvina medžiagų apykaitą ir oksidacinius procesus.

Reprodukciniai sutrikimai dažniausi aukšto produktyvumo gyvulių bandose. Homeopatai mažindami nevaisingumą problemas, atliko tyrimus gyvulininkystės įmonėje, kurioje endometritu sirgo 80 % apsiveršavusių karvių. Karves gydė homeopatiniumi preparatu Lachesis comp.ir įprastu būdu – oksitetraciklinu pagal schemą pateiktą 5 lentelėje.

5 lentelė. Boitor ir kt., 1994 pasiūlytas gydymas endometritu sergančioms karvėms

Dienos po apsiveršavimo	Tiriamoji grupė	Kontrolinė grupė
12-a	Lachesis comp.	Oksitetraciklinas
15-a	Lachesis comp..	Oksitetraciklinas
18-a	Lachesis comp.	Oksitetraciklinas

Homeopatiniumi preparatu gydytos karvės pirmą kartą sėklintos po 85 d., jų sėklinimo indeksas 1,5, o kontrolinėje grupėje atitinkamai - 140 d. ir indeksas - 2,2. Atlikti tyrimai parodė, jog homeopatiniai preparatai teigiamai veikia gyvūnų reprodukcines funkcijas. Tyrime gautas fagocitozės ir opsono indeksų padidėjimas rodė gerėjančią vietinę ir bendrąją apsaugines reakcijas. Limfoblastų transformacija liudijo, kad gyvulys gydymo metu nenukenčia nuo imuninės supresijos. Po gydymo homeopatiniumi preparatu padidėjo limfocitų skaičius. Stiprinant organizmo atsparumą, atstačius kiaušidžių ir

gimdos veiklą, atsistato patelių lytinis ciklas.

Preparatu Lachesis comp. gydytos endometritu sergančios įvairios gyvulių patelės po atsivedimo. Iš dvylikos gydytų kumelių, papildomo gydymo prireikė trims, bet visos pasveiko ir apsivaisino. Iš 26 gydytų karvių, šešioms reikėjo kito gydymo, nors pagerėjimas buvo jau po pirmo gydymo, gydyti gyvuliai visiškai pasveiko po 2-3 gydymų. Avims ir ožkoms, kalėms ir katėms iki visiško pasveikimo pakanka dviejų Lachesis comp. švirkštimų. Kiaulių MMA sindromas gydytas kombinuotu preparatų deriniu (6 lentelė).

6 lentelė. Kiaulių MMA profilaktinė schema

1 grupė	2 grupė
Lachesis comp.	Lachesis comp.
Pulsatilla	Echinacea
Sabina	Pyrogenium

Prieš tyrimą bandoje MMA sindromas buvo diagnozuojamas 60-100 % apsiršavusių kiaulių, o po gydymo mažiau kaip 10 %. Po gydymo atvesti paršeliai buvo atsparesni aplinkos žalingiems veiksniams, nes labai sumažėjo viduriavimas pirmomis gyvenimo dienomis, pagerėjo paršelių gyvybingumas, sumažėjo gaišimai. Panaudojus paršavedėms vieną dieną iki laukiamo apsiršavimo preparatą *Caulophyllum*, palengvėja paršiavimasis, suintensyvėjo pieno sekrecija (Dorenkamp, 1991).

Enbergs, 1998; Anetzhof, 1993 padarė išvadas, kad homeopatiniai preparatai normalizuoja pagumburio,

hipofizės, kiaušidžių veiklą, rezorbuojami geltonkūnio audiniai, stimuliuoja prostaglandino sintezę endometriume. Tyrėjų duomenimis, karvių kiaušidžių cistas gydytą preparatu *Ovarium comp.*, ištyrus po devynių dienų keturiolika (iš 18) karvių pasveiko. Trylika iš jų apsivaisino (72 %). Lyginant su kontroline grupe, kurioje karvės gydytos 3000 TV choriono gonadotropinu su 125 mg progesterono, gauti panašūs rezultatai. Gydant folikulų cistas Hormel ir *Ovarium comp.* preparatais, trumpėja servis periodas, kiaušidžių cistos išnyksta po 7-10 dienų ir karvės suruoja (žr. 7 lentelę). Nurodoma, kad gydymas buvo neefektyvus sutrikus antinksčių veiklai.

7 lentelė. Servis periodo laikas karvėms po skirtingo gydymo pagal Anetzhof J., 1993 m.

Laikas dienomis	Preparatai			
	Ovarium comp.	Hormeel	Ovarium comp.+Hormeel	Klasikinis hormonais
Karvių skaičius				
41-50	8	8	11	4
51-60	21	15	10	13
61-70	8	10	7	11
71-80	3	4	3	17
81-90	2	1	14	60
91-100	58	58	56	105

Atlikus kumelių reprodukcijos tyrimus, nustatyta, kad gydymas hormonais ir homeopatiniais preparatais yra lygiavertis. Homeopatiniai preparatai tinka kumelių iššėstai rujai, kiaušidžių cistoms, nimfomanijai gydyti, nes juos panaudojus po 7-10 dienų kumelėms pasireiškia ruja

su ryškiais simptomais ir jos sėkmingai apvaisinamos (Muxender, 1991; Enberg, Gronbach, 1997).

Kiaulių lytiniam ciklui stimuliuoti (esant didelai gyvulių koncentracijai) buvo sudarytos trys kiaulių grupės po paršelių atjunkymo.

8 lentelė. Skirtingos gydymo schemos kiaulių lytinio ciklo reguliavimui

1 grupė	2 grupė	3 grupė
Hormeel	Ovarium comp	KKSG (750 TV)

Kiaulėms po paršelių atjunkymo praėjus 24 val. profilaktiškai sušvirkštė skirtingus preparatus (8 lentelė). Geriausi vaisingumo rezultatai tyrime buvo po Hormeel sušvirkštimo. Po homeopatinio preparatų Hormeel ir *Ovarium comp.* sušvirkštimo, 90 % paršavedžių po 7 dienų suruoja. Tačiau paršelių vadoje buvo daugiau trečiojoje grupėje, kurios gavo KKSG, todėl Hormeel gali būti kaip alternatyva gonadotropiniam hormonui (Roost, 1995).

Atlikta eilė tyrimų aiškinantis homeopatinio preparatų efektyvumą gyvūnų medžiagų apykaitos procesams. Profilaktiškai prieš apsiveršavimą ir po apsiveršavimo švirkščiant karvėms *Carduus comp.* ir *Coenzyme comp.* (preparatai, kurių sudėtinės dalys veikia į fermentų veiklą ląstelėse), sumažėjo ketozių, nuovalų užsilaikymų, hipokalcemijų. Panaudoti homeopatiniai preparatai aukšto produktyvumo karvėms intensyvaus eksploatavimo metu normalizavo ir palaikė metabolinius procesus. Smulkiems gyvūnams, naudojant *Coenzym comp.* ir *Carduus comp.* galima pasiekti, kad po atsivedimo periodas praeitų be komplikacijų. Taip pat arkliams ir smulkiems gyvūnams gerina kepenų veiklą (Dorenkamp, 1993; Low, 1999; Hümmelchen, 1999, 2002; Spath, 2002).

Geriausi rezultatai naudojant homeopatinis preparatus gauti gydant slaptą mastitą. Po 4 dienų gydymo pasveiksta 97,9 % gydytų karvių ir pasikartoja per 8 savaites 4,8 % mastitų. Panaudojus homeopatinis preparatus *Traumeel*, *Lachesis comp.*, *Belladonna-homaccord*, *Echinacea comp.* po 24 val. ženkliai sumažėja somatinių ląstelių skaičius. Preparatus *Phytolacca D3*, *Lachesis comp.*, *Belladonna-homaccord* naudojami klinikinių mastitų atvejais ir tik gyvuliui karščiuojant ir esant sunkiai susirgimo eigai skiria antibiotikus. Dorenkamp, 2000 duomenimis, gydant klinikinius mastitus per 3 dienas pasveiksta visos gydytos karvės ir per 8 stebėjimo savaites pasikartoja 2,5 %. Lyginant mastitu sergančių karvių gydymą antibiotikais ir homeopatiniais preparatais (9 lentelė) nustatyta, kad homeopatinis gydymas lygiavertis antibiotikų terapijai telyčioms, o taip pat gydant karvių mastitus sukeltus CNS ar nespecifinių sukėlėjų. Geriausi rezultatai gauti grupėje, kurioje buvo panaudoti homeopatija ir antibiotikai kartu. (Walkenhorst u.a., 2001).

Dorenkamp, 1992 pasiūlė karvėms užtrūkinimo metu sušvirkšti ne tik prailginto veikimo antimikrobinio preparatų (laboratorijoje nustatius sukėlėjų jautrumą antibiotikams) į tešmens ketvirčius, bet ir po oda homeopatinio preparato *Lachesis comp.* vieną ar du

kartus. Jo teigimu, taip profilaktiškai naudojant preparatus, sumažėja sergančių karvių kiekis užtrūkimo ir laktacijos metu, sumažėja somatinių ląstelių skaičius piene prasidėjus laktacijai.

9 lentelė. Pasveikusių karvių kiekis (%) po skirtingo mastito gydymo pagal Walkenhorst M. ir kt. 2001 m.

Karvių grupės	Po gydymo homeopatiniais preparatais (%)	Po gydymo antibiotikais (%)
Karvės	36	50
Telyčios	53	53
Mastito sukėlėjas – <i>Staph. aureus</i>	22	73
Mastito sukėlėjas – <i>Streptococcus spp.</i>	17	45
Mastito sukėlėjas – <i>E. coli</i>	61	58
Mastito sukėlėjas – CNS	79	57
Nespecifinių sukėlėjų sukeltas mastitas	50	50

10 lentelė. Skirtingų profilaktinių preparatų panaudotų užtrūkimo metu efektyvumas praėjus 60 laktacijos dienų

Grupės	Klinikinių mastitų % 60 dienų po apsiveršavimo
Homeopatija ir antibiotikai	32
Antibiotikai	42
Homeopatija	52

Eilė autorių naudojo homeopatinis preparatus fermose mažinant SLS piene. Panaudoti homeopatiniai preparatai užtrūkimo metu, įtakoja į pieno kiekį, pieno kokybinius rodiklius ir sergamumą mastitu (10 lentelė) bei reprodukciniomis ligomis po apsiveršavimo. Geriausi mastito profilaktikoje teigiami patikimi rezultatai nustatyti karvėms, kurioms ir prieš profilaktiką buvo neaukštas SLS. Fermose sumažėjo SLS piene naudojant homeopatinis preparatus oraliai ar švirkščiant po oda, į vulvą. Panaudojus šiuos preparatus užtrūkusioms, jų piene po apsiveršavimo SLS buvo 108 tūkst./ml (Egan, 1998, Klocke et al., 2000). Autoriai nurodo, kad alternatyvi terapija, kaip homeopatija, pramoninėse fermose svarbi vien tuo, kad nėra likučių piene ir nesivysto mikrobu rezistentiškumas (Martini et al., 2001; Hektoen, 2001; Vaarst M. ir kt. 2001).

Preparatu Belladonna-homaccord peroraliai ir parenteraliai gydyta kumelių, kalių ir kačių mastitas (Späth, 1985). Indijoje gydytos buivolės sergančios mastitu, panaudota preparatai: Phytolacca, Calcarea fluorica, Silicea, Belladonna, Bryonia, Arnica, Conium ir Ipecacuanha. Tešmens edema ir kraujas piene išnyko po 1-5 dienų nuo gydymo pradžios, pagijo 80 % sirgusių fibroziniu mastitu buvolių, o nefibroziniu mastito gydymo efektyvumas buvo 96,7 %. Gydymas buvo ekologiškas, nes homeopatiniai vaistai ne užmušė bakterijas, bet stimuliuo organizmą, atstatė, sanavo pažeistą plotą, neišsivystė sukėlėjų atsparumas, nebuvo šalutinio poveikio (Wiendlich, 1995; Walkenhorst u.a., 2001; Varshney, Naresh, 2004).

Rüdinger, 1998 teigia, kad homeopatija yra alternatyvus gydymas klasikinei veterinarijai, nes daugeliu atvejų pakeičia antibiotikus ir hormonus, nesivysto mikrobu atsparumas ir preparatai patogūs naudoti smulkiems gyvūnėliams, nes nėra perdozavimo pavojaus. Homeopatiniais preparatais gydyta smulkių gyvūnų keratitai, akių uždegimai, apsinuodijimai vaškuolės lapais bei kitos ligos (Pautzke, 2002; Gratz, 2003). Smulkių gyvūnų degeneracines, lėtines ligas,

tokias kaip kačių leukemiją, auglius sukeliančios ligas, gydant Coenzym comp., Ubichinon, Lymphomyosot, Para-benzochinon-injeel, stimuliuojamas organizmas, auglys regresuoja po 4-6 sav. gydymo. 60 % atvejų pagerėjo gyvūnėlių savijauta ir buvo sustabdytas auglių augimas (Gratz, 1985). Skausmui mažinti ir pooperaciniam gijimui normalizuoti naudojami preparatai Berberis-homaccord ir Traumeel (Zinke, 2003). Senų arklių *cushing* sindromo gydomas hormoniniais preparatais yra brangus, o panaudojus biologinį gydymą Hypophysis suis-injeel gyvūnai pasveiksta (Schwierzena, 2003).

Homeopatiniais intraląsteliniais katalizatoriais Coenzym comp. ir Ubichinon bei skiriant organų (Hepar, Solidago, Cutis) preparatus gydoma senų kačių įsisenėjęs inkstų nepakankamumas. Po pirmos gydymo savaitės 80 % sirgusių kačių žymiai pagerėjo būklė, laboratoriniai rodmenys atitiko normos vertes, pailgėjo kačių gyvenimo trukmė (Ulrich, 2002).

Gydytos įvairaus amžiaus ir veislės šunų *Helicobacter pylori* sukeltos ligos. Pacientams antimikrobinis gydymas buvo mažai rezultatyvus, pagerėjimas trumpalaikis, virškinimo sutrikimai kartojosi. Homeopatinis gydymas tęsėsi 4 savaites, bet buvo įveiktos gastropatijos, terapijai rezistentiniai atvejai. Kačių šio susirgimo gydyti netiko preparatai pagaminti alkoholiu pagrindu. Todėl joms buvo pakeista į preparatus, kuriuose vaistinių medžiagų nešėjas panaudotas vanduo (Kwiatkowski, 2003; Ulrich, 2003).

Beck, 2003 m. aprašo, kad senų šunų ir kačių širdies veiklai gerinti naudojo iš gudobelės pagamintą homeopatinį preparatą Cranolin. Autorius teigia, kad pagerėjo senų gyvūnų, ypač po miokardo pažeidimo, būklė, nes sumažėjo širdies inervacinių sutrikimų, širdies skausmų, teigiamai veikė gyvūnų vegetacinės nervų sistemos funkcionavimą, sunormino miokardo bioelektrinį aktyvumą. Katėms dažnai diagnozuojama hipertrofinė kardiomiopatija. Jos gydymui panaudojo taip pat Cranolin. Pagerėjo sveikatingumas ir nebuvo šalutinio

poveikio jautrių veislių ir senoms virš 12 metų amžiaus katėms. Smulkiems gyvūnėliams sunku nustatyti širdies veiklos sutrikimus, tačiau po perkaitimo, po sužalojimų esant hipovolemiam šokui, sergant infekcinėmis ligomis autorius siūlo panaudoti cranolin.

Išvados

1. Homeopatija netradicinis natūropatija paremtas gydymo būdas, pagal principą „panašų gydyti panašiu“. Homeopatiniai preparatai gaminami iš natūralių gamtinių medžiagų panaudojant daugkartinį potencijavimą ir dinamizaciją. Juose esančios gydymosi medžiagos yra labai mažuose kiekiuose, todėl galima produkcijos gyvuliams panaudoti homeopatinis vaistus, nes jie neturi išlaikos, yra ekologiški.

2. Homeopatiniai vaistai didina imuninės sistemos aktyvumą, todėl tinka simptominiams ūmiams infekciniams arklių, galvijų, smulkių gyvūnų susirgimams gydyti. Preparatų sudėtyje esančios augalų ekstrahuotos medžiagos pasižymi priešvirusiniu ir antibakteriniu veikimu, nesukelia šalutinio poveikio.

3. Homeopatija taikoma produkcijos ir hobby gyvūnų metabolinių, endokrininių susirgimų profilaktikai, terapijai. Gydoma sportinių žirgų ir naminių gyvūnėlių neurotiniai susirgimai, veikia gyvūnų vegetacinės nervų sistemos funkcionavimą, sunormina miokardo bioelektrinį aktyvumą.

4. Homeopatiniai preparatai vaistai gydo traumas, šalina komplikacijas, tinka atraminio-judėjimo aparato degeneracinėms, ūmioms bei lėtinėms ligom gydyti.

Literatūra

1. Ammerschlager H., Bauer G., Frase W. u.a. Praktisches Lehrbuch der Antihomotoxischen Therapie. Baden-Baden: Aurelia-Verlag, 1992, s. 370.
2. Anetzhofer J. Die homöopatische Behandlung der Fruchtbarkeitsstörungen bei Nutztieren. Biologische Tiermedizin. 1993. Heft 4. S. 14-21.
3. Anetzhofer J. Die homöopatische Behandlung der Fruchtbarkeitsstörungen beim Nutztieren. Biologische Tiermedizin. 1993. Heft 4. S. 69-72.
4. Anetzhofer J. Echinacea comp. ad us. vet. in der Therapie von Infektionskrankheiten. Biologische Tiermedizin. 1993. Heft 2. S. 3-15.
5. Bagdonavičius A. Homeopatinų preparatų potencijų akordai ir jų efektyvumas klinikinėje praktikoje. Biologinė medicina. 2002. Nr. 1-2. P. 13-15.
6. Beck W. Einsatzmöglichkeiten von Euphorbium compositum bei Erkrankungen der oberen Atemwege in der Klein- und Heimtierpraxis. Biologische Tiermedizin. 1999. Heft 2. S. 2-8.
7. Beck W. Herz-Kreislaufkrankungen in der Klein- und Heimtierpraxis – Cralonin als Basismittel. Biologische Tiermedizin. 2003. Heft 2. S. 31-35.
8. Benveniste J., Arnoux B., Hadji L. Highly dilute antigen increases coronary flow of isolated heart from immunized guinea-pigs. FASEB Journal. 1992. 6:A 1610.
9. Bioterapinių preparatų rodyklė. Sudarytojai Ammerschlager H., Bauer G., Frase W. ir kt. Kaunas. „Aušra“. 2003. p. 177.
10. Boitor I., Bogdan M. L., Ghitulescu C., Bogdan I. Einsatz der Homöopathika Lachesis comp. ad us. vet. bei puerperalen Uterusinfektionen und Ovarium comp. ad us. vet. bei Ovarialzysten beim Rind. Biologische Tiermedizin. 1994. Heft 2. S. 44-49.
11. Boyeux M. Die Anwendung von Zeel® in der Behandlung der Arthropathien des Renn- und Sportpferdes. Biologische Tiermedizin. 1984. Heft 1. S. 3-5.
12. Chaine Ch. Potencijuotų kompleksinių preparatų, vartojamų antihomotoksinėje medicinoje, veikimo mechanizmas. Biologinė medicina. 2003. Nr. 1. P. 41.
13. Chaine Ch. Šmolc M. Imunologinė pagalbinė reakcija, sukelta antihomotoksinų preparatų augalų ekstraktais. Biologinė medicina. 2003. Nr. 1. P. 44.
14. Davenas E., Benveniste J. et al.: "Human basophil degranulation triggered by very dilute antiserum against IgE". Nature. 1988. 333:816-818.
15. Dorenkamp B. Homöopatische Alternativen in der Masstisbehandlung beim Rind. Biologische Tiermedizin. 1992. Heft 3. S. 3-13.
16. Dorenkamp B. Lachesis comp. ad us. vet. zur Behandlung von Puerperalerkrankungen. Biologische Tiermedizin. 1991. Heft 2. S. 3-9.
17. Dorenkamp B. Prophylaktische Stoffwechselbehandlung bei Milchkühen in der Trockenstehzeit. Biologische Tiermedizin. 1993. Heft 3. S. 2-8.
18. Dorenkamp B. Zur homöopatischen Behandlung von Rindermastitis. Großtierpraxis. 2000. N. 1:6. S. 26-34.
19. Egan J. Homöopathic mastitis control: a study on the uptake and efficacy of products in the republic of Ireland. Proceedings
20. Enbergs H. Einsatz von homöopatischen Komplexpräparaten bei Hochleistungskühen. Milchpraxis. 1994. 32 Jg. (4). S. 11-13.
21. Enbergs H. Ergebnisse zum präventiven Einsatz der Komplexpräparate zur Reduzierung von Zyklusstörungen in der Nachgeburts-Phase von Hochleistungsmilchkühen. Milchpraxis. 1998. 36 Jg. (1). S. 22-23.
22. Enbergs H. Homöopathie Komplexpräparate gegen Zyklusstörungen. Milchpraxis. N. 36. 1998. S. 5-8.
23. Enbergs H., Gronbach C. Einsatz von Horneel® zur Zyklusinduktion bei anöstrischen güsten Zuchtstuten. Biologische Tiermedizin. 1997. Heft 1. S. 58-67.
24. Enbergs H., Vorwig W. Untersuchungen zur Prävention von postpartalen Zyklus- und Fruchtbarkeitsstörungen bei Hochleistungskühen durch die homöopatischen Präparate Traumeel, Lachesis compositum und Carduus compositum. Biologische Tiermedizin. 1995. Heft 1. S. 3-12.
25. Frase W. Die Wirksamkeit homöopatischer Dilution in Form von Potenzenaccorden. Biol. Med. 1998. 27(6). S. 15-17.
26. Gratz H. Erfahrungen mit biologischer Tumorthherapie bei Tieren. Biologische Tiermedizin. 1985. Heft 1. S. 9-12.
27. Gratz H. Vorsicht Wachtblume. Biologische Tiermedizin. 2003. Heft 2. S. 4-5.
28. Hainè H. Homotoksikologija: sąvokos ir apibrėžimai. Biologinė medicina. 2002. Nr. 1-2. P. 42-44.
29. Hamalcik P. Biologische Therapie in der Veterinärmedizin. Baden-Baden: Aurelia-Verlag. 1992. S. 53-63.
30. Hamalcik P. Symptomenverzeichnis für die Biologische Veterinärmedizin. Baden-Baden: Aurelia-Verlag. 1992. S. 4.
31. Heine H. Homotoxicology and Ground Regulation System (GRS). Baden-Baden: Aurelia-Verlag. 2000. S. 7-13.
32. Hektoen L. Controlled clinical trials used in the evaluation of clinical effect of homeopathic treatment in farm animals. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13 November, 2001. P. 41-47.
33. Henriksen B., Grova L. Use of alternative medicine in Norwegian organic husbandry. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13 November, 2001. P. 49-50.
34. Herzberger G., Brodowski G., King G. Grundlagen der Homotoksikologie. Baden-Baden: Aurelia-Verlag. 1996. s. 85.
35. Hümmelchen M. Stoffwechselstörungen und perinatale Erkrankungen beim Milchrind-Pro- und Metaphylaxe mit homöopatischen Arzneimitteln. Biologische Tiermedizin. 2002. 19(3-4). S. 64-87.
36. Hümmelchen M. Untersuchung über die Prophylaxe von Stoffwechselstörungen mit Coenzyme compositum sowie über eine Lebertherapie mit Carduus compositum bei Milchkühen im peripartalem Zeitraum anhand klinisch-chemischer Parameter. Diss. Vet. med., 1999. Gießen.
37. Klocke P., Garbe S., Spranger J., Merck C.C. Homöopathie statt Antibiotika: Feldstudie liefert erste Resultate. Ökologie&Landbau N. 28 2/2000. S. 40-43.
38. Konforti A., Bertani S., Lusinjoli S., Belavite P. Antihomotoksinų preparatų poveikis esant ūmiam ir lėtiniam uždegimui. Biologinė medicina. 2003. Nr. 1. P. 40.
39. Küpper G. Atemwegserkrankungen beim Pferd- Prophylaxe und Therapie mit Engystol ad us. vet. Biologische Tiermedizin. 1994. Heft 1. S. 3-11.
40. Kwiatkowski B. Helicobacter pylori-Gastritis bei einer Hündin. Biologische Tiermedizin. 2003. Heft 2. S. 37-39.
41. Löw G. Einsatz von Coenzyme comp. bei chronischen und degenerativen Erkrankungen beim Tier. Biologische Tiermedizin. 1999. Heft 4. S. 2-16.

42. Martini A., Tambini P., Miccinesi M., Bozzi R. Homeopathic medicine: research data from Italy. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13 November, 2001. P. 32-40.
43. May T. Behandlung chronischer Bronchitiden beim Pferd mit *Mucosa compositum* und *Echinacea compositum*. Biologische Tiermedizin. 1994. Heft 3. S. 3-6.
44. May T. Biologische Behandlung bei einem von Kronegelenkschale. Biologische Tiermedizin. 1999. Heft 2. S. 2-4.
45. Muxeneder R. Die Behandlung ovarieller Dysfunktionen von Stuten mit Akupunktur und Biologischen Heilmitteln – eine Alternative zur Hormonbehandlung. Biologische Tiermedizin. 1991. Heft 4. S. 133-134.
46. Orlandini A., Pucci M., Cetti M. Preparato *Zeel T* efektyvumas ir nauji metodai traumatologijoje. Biologinė medicina. 2003. Nr. 1. P. 39.
47. Pautzke C.M. Bewährte Behandlungsschemata bei häufigen Krankheitsbildern des Hundes. Biologische Tiermedizin. 2002. Heft 2. S. 36-51.
48. Pöhlmann A. Untersuchung zur Prophylaxe von Fertilitätsstörungen mit Traumeel, *Lachesis compositum* N und *Carduus compositum* bei Milchkuhen mit Schweregeburt. Diss. Med. Vet., Gießen. 2002.
49. Pöhlmann A., Enberg H. Folgekomplikationen bei Hochleistungsmilchkuhen nach Geburt vermeidbar. Vortrag auf XXII World Buiatrics Kongress 18-23 August 2002 in Hanover.
50. Reckeweg H.H. Homoeopathia Symptomen- und Antihomotoxica Modalitätenverzeichnis mit Arzneimittellehre. Aurelia-Verlag. Baden-Baden. 1999. s. 712.
51. Reinhart E., Löw G. Kommentiertes Symptomenverzeichnis der Biologischen Tiermedizin. Aurelia-Verlag. Baden-Baden. 2001. s. 132.
52. Reinhart E. Behandlung von Groß- und Kleintieren mit Traumeel – eine Übersicht. Biologische Tiermedizin. 1998. N. 1. S. 14-15.
53. Reinhart E. Homotoxikologie. www.ggtm.de/Homotoxi.htm. 2003.
54. Roost H. Vergleichende Untersuchungen zur Zyklusstimulation bei Zuchtsauen mit Horneel, *Ovarium compositum* und PMSG. Biologische Tiermedizin. 1995. Heft 3. S. 80-88.
55. Rossman H. Neue Anschauungen über die Meibgrogen in der Elektropunktur nach Voll. *Arztezeitschrift für Naturheilverfahren und Regulationstherapie*. Helzen. ML-Verlagsgesellschaft, 1989. S. 45-50.
56. Rüdinger B. Klinische Forschung in der Veterinärhomöopathie. *HomInt R&D NewsLetter* N. 2. 1998. S. 20-24.
57. Scharf K.G. Engystol ad us. vet. als Basismittel bei einem Ausbruch von Rinder Grippe. Biologische Tiermedizin. 1991. Heft 4. S. 131-132.
58. Schimmel H.W. et al: Ausgewählte Kazuistiken aus der Resonanzhomöopathie und Funktionellen Medizin. Baden-Baden, 1992. S. 12.
59. Schwierczena H.J. Biologische Therapie des Equinen Cushing-Syndroms bei älteren Pferden. Biologische Tiermedizin. 2003. N. 1. S. 14-17.
60. Späth H. Atemwegserkrankungen unserer Haustiere. Biologische Tiermedizin. 1986. Heft 3. S. 50-60.
61. Späth H. Pferdekrankheiten und ihre homöopathische Behandlung. Biologische Tiermedizin. 1993. Heft 4. S. 5-6.
62. Späth H. Belladonna-Homaccord ad us. vet. in der homöopathischen Therapie bei Groß- und Kleintieren. Biologische Tiermedizin. 1985. Heft 3-4. S. 5-10.
63. Späth H., Löw G., Reinhart E. Gesunde Tiere mit Homöopathie und Antihomotoxischer Medizin. Aurelia-Verlag. Baden-Baden. 2002. S. 5-28.
64. Steidle B., Enbergs H. Behandlung des Sommerkzems beim Pferd. Biologische Tiermedizin. 2003. N. 1. S. 8-11.
65. Striezel A. Homeopathy as part of health management on organic farms. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13, November, 2001.
66. Tiefenthaler A. Antihomotoxische Therapie in der Tiermedizin. Aurelia-Verlag. Baden-Baden. 2003. s. 180.
67. Ulrich U. Biologische Behandlung bei Katzen mit chronischer Niereninsuffizienz (9CNI) – Praxisstudie und Langzeitergebnisse. Wissenschaftliches Veterinär-Symposium der Firma Heel, 21. September 2002, Lüneburg.
68. Ulrich U. Chronisch-rezidivierende Gastritis bzw. Gastroenteritis mit *Helicobacter* spp.-Beteiligung beim Hund. Biologische Tiermedizin. 2003. Heft 3/4. S. 55-58.
69. Vaarst M., Fossing C., Thamsborg S.M. Alternative treatment methods. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13 November, 2001. P. 51-55.
70. Varshney J.P., Naresh R. Evaluation of a homeopathic complex in the clinical management of udder diseases of riverine buffaloes. Homeopathy: The journal of the Faculty of homeopathy. 2004. Jan; 93 (1). P. 17-20.
71. Voll R. Die Anwendungen potenzierten Organopreparate in der Elektropunktur-Diagnostik nach Voll (EAV) in der Medikamententestung (Mt), 1981. S. 24-32.
72. Voll R. Medikamententestung, Nosodentherapie und Mesenchymreaktivierung. Uelzen ML-Verlag, 1976. S. 112-117.
73. Vorobjov A., Vorobjova A., Botjakov A. Kombinuotų traumų gydymas kompleksiniu antihomotoksinu preparatu *Traumeel S* (eksperimentiniai duomenys). Biologinė medicina. 2003. Nr. 1. P. 4-6.
74. Wagner H. Versuche mit Engystol (Heel) – Intermediäre Wirkung der Inhaltsstoffe. Biologische Tiermedizin. 1985. Heft 2. S. 27-34.
75. Walkenhorst M., Garbe S., Klocke P. ir kt. Strategies for prophylaxis and Therapy of bovine mastitis. The 5th NAHWOA Workshop, Rodding, 11-13, November, 2001. P. 13-15.
76. Wiendieck D. Biologische Therapie beim Pferd – Erfahrungen bei Störungen des Bewegungsapparates und bei Influenza. Biologische Tiermedizin. Heft 4. 1995. S. 3-8.
77. Zinke J. Urolithiasis beim Frettchen – ein Fallbericht. Biologische Tiermedizin. 2003. N. 1. S. 18-19.